

ТУРИСТИЧНЕ КРАЇНОЗНАВСТВО ЯК НАВЧАЛЬНА ТА НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА

Стаття присвячена проблемам дисциплінарного оформлення туристичного країнознавства. Висвітлено час виникнення туристично-країнознавчого знання та особливості його інституціоналізації. В центрі уваги постає проблема гносеологічної природи туристичного країнознавства.

The article is devoted to the problems of disciplinary design of tourist regional geography. The emergence of tourist-cultural knowledge and features of its institutionalization are studied. The focus is given to the epistemological problem of the nature of tourist geography.

Останнім часом у всьому світі відбувається об'єктивне зростання ролі й значення країнознавчих знань. Це зумовлено як постійним збільшенням головних суб'єктів міжнародних відносин – суверенних держав, так і «ущільненням» самого геопростору. Без перебільшення можна стверджувати, що ознайомлення з усім розмаїттям просторових відмінностей сучасної політичної карти світу має не лише важливе загальноосвітнє значення, а й суто практичне спрямування. Повною мірою це стосується туристичного бізнесу і туристичної освіти, де країнознавча компонента є одним зі стрижнів базової підготовки.

Нині спостерігається зростання кількості країнознавчих видань, в тому числі туристичного спрямування. Серед найґрунтовніших загальних публікацій, які вже отримали визнання наукової спільноти України, варто назвати праці: Дубовича І. А., Косолапова А. Б., Любіцевої О. О., Мальської М. П., Масляк П. О., Міроненко М. С., Романова А. А., Яценка Б. П. та Бабарицької В. К., Сапожнікової Є. М. та ін. На тлі підвищеної уваги науковців до теоретичних проблем комплексного країнознавства (приміром відомі роботи Масляк П. О. та Яценко Б. П.), видання, присвячені туристичним особливостям країн світу, практично не супроводжуються відповідною теоретичною рефлексією. Позитивним винятком у цьому сенсі є колективна праця «Туристичне країнознавство» під редакцією проф. О. О. Любіцевої, у вступній частині якої актуалізовано низку важливих методологічних аспектів. І все ж таки чимало питань, пов'язаних з предметно-об'єктним полем, науковим статусом, епістемологічними пріоритетами туристичного країнознавства залишаються з'ясованими недостатньо.

У даному випадку пропонується порушити питання про гносеологічну природу туристичного країнознавства, його дисциплінарний статус та місце в практичній діяльності та туристичній освіті. Передусім це потребує з'ясування питання про час виникнення туристично-країнознавчого знання.

Виходячи з тези, про вихідну універсальну спрямованість країнознавчого знання, варто визнати, що перші країнознавчі відомості орієнтовані

на пізнавальну подорож (праобраз туризму) виникають майже одночасно із предметним знанням про країни і мають суто практичне спрямування. Таке знання представлено, як правило, у численних путівниках країнами і містами, путівних нарисах та інших жанрах літератури, що виходила з під пера мандрівників. Першопочатки відповідних країнознавчих уявлень формуються ще в античну епоху. Так, одним з перших специфічно орієнтованих творів «мандрівниково-країнознавчого» спрямування може вважатися праця давньогрецького мандрівника і письменника II століття н.е. Павсанія – «Опис Еллади». Саме «Опис Еллади» став певним взірцем для так званих «ітінераріїв» (від лат. «iter» – шлях) – пізніших путівників Римською імперією [13, с. 100].

Принципово важливим чинником для поширення путівників стало винайдення книгодрукування. Із-поміж перших друкованих путівників належить відзначити «Подорож у Святу Землю» Бернгарда фон Брайденбаха, видану Петером Шеффером у Майнці 1486 р. спочатку латиною, а потім на інших «живих» мовах. На початок XVI століття почали з'являтися путівники по Франції, Італії (Неабиякої популярності набули путівники по Італії, багаті на різні старожитності. Особливою вичерпністю інформації виокремлюються путівники Леандро Альберті (Болонья, 1550), Франческо Сансовіно (Венеція, 1576), Федеріко Цуккаро (Болонья, 1608) і, особливо, Франса Шотта - «Путівник по Італії» (Антверпен, 1600), що неодноразово перевидавалася), Іспанським Нідерландам (нині Бельгія) та іншим країнам Європи.

Починаючи з XVII ст. видавці путівників більше опікуються зовнішнім оформленням і зручністю формату путівників. Значною мірою це було спричинено зростаючою популярністю подорожування у Західній Європі.

У XVIII ст., коли подорожування стало невід'ємною складовою філософії Просвітництва, путівники продовжують множитися світом. Стандарним путівником для мандрівників по Італії в останній третині XVIII століття стають «Історико-критичні свідчення про Італію» Іогана Якоба Фолькмана (Лейпциг, 1779). Численні оповідання про різні подорожі, оформлені у вигляді мемуарів, щоденників, довідників, путівників тощо, містили не тільки літературно-філософську компоненту (Кращою ілюстрацією цього твердження можуть бути записки І.В. Гете і Стендаля про Італію, І.С. Тургенєва і М.М. Карамзіна про Німеччину та Францію, В. Григоровича-Барського про країни Сходу та ін. У 1990 році побачила світ навіть окрема збірка записок російських мандрівників, що містить неабиякий цікавий матеріал з цього приводу. Див.: Русское открытие Франции, XVIII-XIX в.в. Сборник: Пер. с рус. Составители В. Мильчина, А. Осповат; Вступ. ст. В. Мильчиной. М.-Paris: Прогресс: Libr. du Globe, 1990), а й пізнавальний країнознавчий та культурологічний наратив [13, с. 101-102].

У XIX ст. потреба на туристично-країнознавчу інформацію дедалі зростає у зв'язку із становленням як самого туризму, так і інституціоналізацією країнознавства. У даному випадку варто підкреслити, що країнознавча за змістом інформація, втілена у путівникових виданнях, набувала вже суто туристичного, а не мандрівничого спрямування.

Розвиток транспортних засобів – пароплавів, залізниць разом із більшою комфортабельністю подорожі та мобільністю суспільства продукує і

потребу у туристично-країнознавчих путівниках нового типу. Такий путівник мав вирізнятися не тільки цікавим культурно-країнознавчим змістом чи літературно-художнім стилем, а й передусім зручністю для самих туристів – стислими характеристиками об'єктів для спостереження, відповідною рубрикацією і точними свідченнями. Зазначеним вимогам повною мірою відповідали путівники шотландського видавця Джона Маррі Старшого та німецького – Карла Бедекера.

На зламі XIX – початку XX ст. туристично-країнознавчі путівники продовжують множитися світом (На теренах України у зазначений час найбільша кількість путівників видається у Криму і присвячена висвітленню історико-культурного і природного потенціалу цього регіону). Однак, з того часу описи подорожувань перестають бути галуззю підвищеної уваги лише філософів, письменників, науковців та інших інтелектуалів і яскравих індивідуальностей-одинаків. Означилася тенденція до соціалізації туристичних практик і створення масових путівників, одним з основних джерел для написання яких став чималий попередній мандрівничо- та туристично-країнознавчий доробок – записки мандрівників, путівники, топографічні описи місцевостей тощо [13, с. 104-105].

З другої половини XX ст., коли у всьому світі означилися тенденція до покращення життя населення, а у розвинених західних країнах до переходу на постіндустріальний щабель розвитку, відбувається стрімке збільшення рекреаційних потреб людства, нечуваний розвиток міжнародного туризму. Визрівали об'єктивні передумови для дослідження саме туристичного потенціалу країн світу, а з часом і для дисциплінарного оформлення таких напрацювань. Цьому сприяло й тогочасне піднесення соціальних наук, у площині яких продукувалися нові знання про соціально-економічний феномен туризму.

Нові епістемологічні пріоритети постають і у царині географічної науки. На тлі утвердження гуманістичних принципів у якості орієнтирів суспільного розвитку в більшій частині світу, відбувається становлення таких порівняно нових дисциплін, як рекреаційна географія, географія туризму, спостерігається збільшення кількості праць з народонаселення, а проблеми умов та образу життя людей постають у межах країнознавства як найважливіші (Свідченням цього може бути вихід 20-ти томного енциклопедичного видання країнознавчо-етнографічного спрямування: Страны и народны: науч.-популяр. геогр.-этногр. изд.: В 20 т. – М.: Мысль, 1967-1984). У працях наукового колективу радянської школи рекреалогії і рекреаційної географії під керівництвом В.С. Преображенського [18] формується цілісне вчення про рекреалогію як про міждисциплінарну науку (Починаючи з 1976 року основні дослідження в галузі рекреалогії стають зосередженими навколо Всесоюзної науково-дослідної лабораторії з туризму і екскурсій). Серед дослідників, які зробили значний внесок у становлення рекреаційної географії, можна назвати прізвища відомих ще за радянських часів науковців: М. В. Багрова М.С. Мироненко, Д.В. Ніколаєнко, І.Т. Твердохлебова та ін. Вже наприкінці 1970-х років навчальні курси «Рекреаційна географія» [11] та «Географія туризму» [1]

стають нормативними навчальними дисциплінами, що викладаються за типовими програми Мінвузу СРСР. У 1980-х рр. починає викладатися міжнародний туризм [20] та дисципліни вже суто туристичного спрямування [6]. Отже, на цьому етапі туристично-країнознавче знання плекається вже не тільки у туристично-путівниковій літературі, а й у межах нових проблемно-орієнтованих наукових дисциплін міждисциплінарного спрямування.

Водночас, бурхливий розвиток міжнародному туризму продовжує продукувати попит на прикладні туристично-країнознавчі видання, кількість яких стрімко зростає. З'являються цілі серії відомих путівників.

На зламі 1980-х – 1990-х рр. зростає роль туристично-країнознавчого знання, а сам туризм усвідомлюється як стратегічний пріоритет, відбувається «інституційне народження» туристичного країнознавства, що набуває дисциплінарного оформлення. Так, вже 1990 року у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка було створено кафедру країнознавства і туризму, яка стала однією з перших в Україні. Туристично-країнознавче знання постає як основа для розуміння закономірностей розташування основних видів туристичних ресурсів і пов'язаних з ними видів туризму.

Спираючись на вищевикладений матеріал, можна стверджувати, що пізнавальна природа сучасного туристичного країнознавства виявляється у двох вимірах. Передусім воно залишається складовою комплексного географічного країнознавства, точніше – постає як проблемне країнознавство, тобто таке, що зорієнтоване на вивчення об'єкту під певним кутом зору. І це важко заперечувати, адже туристичне країнознавство запозичило у комплексного значну частину дослідницького інструментарію. З іншого боку, очевидним є міждисциплінарна спрямованість туристичного країнознавства, що перетнуло межі дослідницького арсеналу географічного країнознавства, рекреаційної географії, географії туризму та інших дисциплін, у лоні яких формувалося туристично-країнознавче знання. І у даному випадку саме міждисциплінарність вивисшує науковий статус туристичного країнознавства на якісно новий рівень.

Будучи іманентною рисою процесу пізнання, міждисциплінарність у нинішній духовно-інтелектуальній ситуації, що характеризується трансформацією дисциплінарного образу науки в проблемний, дедалі очевидніше змінює свої якісні характеристики. З простого акту «мислєдіяльності», «пізнання», «техніки мислення», вона, як відзначає відома українська дослідниця І.І. Колесник, конвертується у «домінуючий принцип мислення, норму розумової поведінки, міждисциплінарну парадигму як універсальну когнітивну технологію», виконуючи у такий спосіб функцію удосконалення процесів інституціоналізації науки [4, с. 27-28]. Думається, що саме у такому контексті слід розглядати науковий статус туристичного країнознавства як навчальної та наукової дисципліни.

Туристичне країнознавство взаємодіє сьогодні не тільки із географічними та туристично-географічними дисциплінами (рекреаційною геогра-

фію, географію туризму, міжнародним туризмом, політичною географію та ін.), а й застосовує цілу низку міждисциплінарних підходів, передусім соціокультурного та культурологічного спрямування. Підкреслимо, що такого роду взаємодія не є виявом особливостей розвитку окремо взятої дисципліни, повною мірою вона співзвучна загальним тенденціям розвитку сучасної науки взагалі, коли «всупереч багатовіковим традиціям мислення сьогодні природничі науки зорієнтовані на людину і суспільство». З іншого боку, інтереси соціогуманітарних наук за сучасної духовно-інтелектуальної ситуації дедалі виразніше зосереджуються на ««кордонах» – наук, мов, культур, країн, регіонів» [4, с. 33]. Що стосується туристичного країнознавства, то це виявляється у фокусуванні уваги не тільки на всебічному дослідженні і вивченні самої території (рельєф, клімат, населення та ін.) та територіальної організації тієї або іншої країни. Серед першочергових завдань туристично-країнознавчих досліджень нині постають: герменевтичне тлумачення різних парадигмальних уявлень про країну, визначення її туристичної самобутності, аналіз туристичної політики і практики, у тому числі, особливостей державного управління сферою туризму, зрештою – розробка і опанування методики створення туристичного іміджу території тощо.

Нині ми виходимо із тези, що за своїм змістом туристичне країнознавство втілює ідею міждисциплінарності знання. Усвідомлення туристичної специфіки країн не можливе без знання їхньої суспільно-політичної організації, расових особливостей людства, етнічного складу населення, мовних відмінностей, конфесіональних традицій тощо. Опанування основами туристичного крає- та країнознавства слід розглядати у контексті формування професійної культури фахівця з туризму, що втілюється не тільки в умінні віднайти необхідну інформацію про ту чи іншу територію, а й в умінні визначити її наявні та можливі туристичні потенції, обґрунтувати основні «туристичні маркери», вектори подальшого розвитку як центру туризму. Вважаємо, що певними дороговказами на тлі безмежжя предметного знання про туристичні умови і ресурси тих чи інших туристичних комплексів – фізико-географічні, політичні, соціальні, культурні та ін. характеристики територіальних комплексів, що мають відношення до туристичного бізнесу і системи організації туризму, – повинні слугувати «туристичні образи» країн.

Зважаючи на чимраз помітніший розвиток міжнародного туризму та на вдосконалення системи туристичної освіти, думається є підстави стверджувати, що навчальні та наукові обрії туристичного країнознавства будуть дедалі розширюватися. Отже, серед найперспективніших завдань, що постануть перед туристським країнознавством, варто назвати: дослідження образу життя народів різних країн та їхньої специфіки психофізичного відтворення життєвих сил людини; розширення меж туристичного простору як джерела забезпечення рекреаційних потреб людини; оцінка розвитку туризму в різних країнах як засобу забезпечення високого рівня та якості життя; вивчення міжнародного досвіду використання і відтворення туристичних образів країн.

тичних ресурсів; висвітлення туристичної політики провідних з точки зору туризму країн світу та ін. При цьому одним з найважливіших завдань туристичного країнознавства залишається, на нашу думку, розробка і опанування теоретичних основ і практики формування туристичних образів та іміджів країн світу. Останній слід розглядати у якості своєрідної оціночної процедури, що дозволяє окремій туристичній дестинації аналізувати, модифікувати і позиціонувати свої туристичні ресурси і потенційні туристичні можливості.

- 1.Ананьев М.А. Экономика и география международного туризма. – М.: Издательство МГУ, 1975. – 299 с.;
2. Зачиняев П.Н. Фалькович Н.С. География международного туризма. – М.: Мысль, 1972. – 263 с.;
- 3.Котляров Е.А. География отдыха и туризма: Формирование и развитие территориальных рекреационных комплексов. – М.: Мысль, 1978. – 238 с.;
- 4.Крачило Н.П. География туризма. – К.: Вища школа, 1987. – 208 с. та ін.
- 5.Безуглий В. В., Козинець С. В. Регіональна економічна і соціальна географія світу / 6.Безуглий В. В., Козинець С. В. – Вид. 2-ге, доп., перероб. – К.: Академвидав, 2007. – 688 с.
- 7.Дубович І. А. Країнознавчий словник-довідник / Дубович І. А. – 2-е вид. – Львів.: Панорама, 2003. – 575 с.
- 8.Колесник І. І. «Міждисциплінарність» як концепт // Харківський історіографічний збірник. – Х.: Вид-во НУА, 2008. – Вип. 9. – С. 23-35.
- 9.Косолапов А. Б. Туристское страноведение. – Европа и Азия: Уч.-практ. пособ. / Косолапов А. Б. – М.: КНОРУС, 2005. – 400 с.
- 10.Крачило Н.П. Основы туризмовеждения. – К.: Вища школа, 1980 – 117 с.
- 11.Мальська М. П., Гамкало М. З., Бордун О. Ю. Туристичне країнознавство. Європа: Навч. посібник. / Мальська М. П., Гамкало М. З., Бордун О. Ю. – К.: ТОВ Центр Учебної Літератури, 2009. – 224 с.
- 12.Масляк П. О. Країнознавство: Підручник / Масляк П. О. – К.: Знання, 2007. – 292 с.
- 13.Методика страноведческих исследований. – М.: МГУ, 1993. – 156 с.
- 14.Мироненко М. С. Страноведение: Теория и методы: Уч. пособ. для вузов / Мироненко М. С. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 268 с.
- 15.Мироненко Н.С., Твердохлебов И.П. Рекреационная география. – М.: МГУ, 1981. – 207 с.;
- Рекреационная география СССР (аспекты развития и размещения). – М.: Б.и., 1983. – 127 с.;
- 16.Царфис П.Г. Рекреационная география СССР: (курортологические аспекты). – М.: Мысль, 1979. – 311 с.
- 17.Николаенко Д. В. Рекреационная география / Николаенко Д. В. – М.: Владос, 2001. – 252 с.
- 18.Парфіненко А. Ю. Туристичне країнознавство: Навч. посіб. / Парфіненко А. Ю. – Харків: Бурун Книга, 2009. – 288 с.
- 19.Романов А. А. Зарубежное туристское страноведение / Романов А.А. – М.: Сов. спорт, 1999. – 158 с.
- 20.Самойленко А. А. География туризма / Самойленко А.А. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 368 с.
- 21.Сапожникова Е. Н. Страноведение: Теория и методика туристского изучения стран / Сапожникова Е.Н. – М.: Академия, 2004. – 240 с.
- 22.Стафійчук В. І., Малиновська О. Ю. Туристичне країнознавство: туристичні ресурси світу: Європа, Азія, Австралія та Океанія: Навч. посіб. / Стафійчук В. І., Малиновська О. Ю. – К.: Альтпрес. – 2009. – 427 с.
- 23.Теоретические основы рекреационной географии / Отв. ред. В.С. Преображенский. – М.: Наука, 1975. – 224 с.
- 24.Туристичне країнознавство: країни лідери туризму: Навч. посіб. / Під ред.: О. О. Любіцевої. – К.: Альт-прес, 2008. – 436 с.
- 25.Экономика и организация международного туризма. – М.: Экономика, 1984. – 167 с.;
- 26.Немоляева М.Э. Международный туризм: вчера, сегодня, завтра. – М.: Международные отношения, 1985. – 176 с.
- 27.Яценко Б. П., Бабарицька В. К. Країнознавство: основи теорії. Навч. посіб. / Б. П. Яценко, В. К. Бабарицька. – К.: Либідь, 2009. – 312 с.